

Nükleer Enerji Sorunu ve Toplum

Bir süreden beri gürültüsüz planlanan bir gelişme son zamanlarda açığa çıktı, birbiri ardından makaleler, söyleşiler Türkiye'de nükleer enerji sorununu kamuya duyurdular. Bilindiği gibi hükümetin aldığı bir karara göre Mersin'de, Akdeniz kıyısında bir nükleer enerji santrali kurulacak, ve uzun bir inşaat süresinden sonra Türkiye'nin enerji kıtlığına çözüm getirecek. Henüz açığa kavuşmamış bazı söylentilere göre de Mersin'dekinden başka 7 tane santral için SSCB ile anlaşmaya varılmış. Gerek toplumsal, gerek ekonomik boyutları sayısız sorunlar içeren bu kararların üzerinde mümkün olduğu kadar geniş bir tartışma açılması, hem henüz vaktin erken olması, hem de demokratik karar verme sürecinin sınanması açısından zorunlu.

İlk önce şunu belirtelim: Böyle bir karar mühendislere ve ekonomi politiği teknolojiye indirgeyen ekonomi mühendislerine bırakılmayacak kadar önemli. Sanayileşmiş toplumun temel tezi bütün sorunların teknik sorunlar olduğu üzerinde yoğunlaşır. Böyle bir tez ise karar verme sürecini geniş kitlelerin elinden kopartıp, teknik yöntemleri en iyi uygulayan bir uzmanlar kadrosuna teslim eder. Aslında politik boyutlar içeren seçimler teknik seçeneklerin arasında tercih yapma sürecine dönüşür. Bu arada geniş kitlelere sunulan alternatifler ise gerçek seçim yapma özgürlüğünü saptıran seçeneklerdir. Örneğin, uzmanların görüşüne göre nükleer enerji üzerinde yapılacak seçim ya nükleer enerjinin getireceği ekonomik büyüme, ya da nükleer enerjisiz bir ekonomik durgunluktur. Kamuya önerilen alternatifler seçim kelimesinin kullanılmasını saçma boyutlara indiren bir imkânlar dizisi saptarlar. Böylece politik tercihler geri plana itilir, nükleer santrallerin toplum düzenine ve örgütlenmesine etkileri tartışılmaz, bu kısır seçimin dışına çıkmak isteyenler de gerici olarak tanımlanırlar.

Üzerinde durulması gereken başlıca nokta politik tercihlerle teknik olguların arasındaki ilişki olmasına karşın, nükleer enerjinin ekonomik yönüne de bakmak faydalı, çünkü bu konuda da ileri sürülen tezlerin çoğu saptırıcı. İlk olarak şunu söyleyelim: Nükleer enerji üreten reaktörlerin maliyeti sanıldığından çok yüksek. Çeşitli ülkelerin hükümetleri yayınladıkları rakamları gerçek maliyetlerin çok altında tutuyorlar, ayrıca inşaatına başlanan bir santral bittiği zaman tahmin edilen maliyetinin 3-4 katına çıkmış bulunuyor. Bunun temel nedeni reaktörlerin çeşitli şekillerde emniyetsiz olduklarının giderek anlaşılması. Doğayı ve insanları tehdit eden sızma ihtimalleri bulununca bunlara karşı alınan tedbirlerle maliyet devamlı yükseliyor. Örneğin son görüşlere göre bir reaktörün hayatı bittiğinde (kuruluşundan 25 yıl kadar sonra) tehlikesizleştirilmesi için tamamen parçalanması gerekiyor. Bu parçalamanın ve radioaktif parçaların emniyete alınmasının maliyeti de yatırım maliyetine eklenince baştaki rakamların çok üstünde harcamalara ulaşıyor. Ayrıca gerek enerji üreten santral, gerek taşıyan radioaktif malzeme devamlı korunma gerektiriyor. Öyle ki çeşitli terörist girişimleri önlemek için ufak ordular tahsis etmek gerek. Kullanılıp işi biten yakıtın ise radioaktifliği 1000 yıl devam ediyor. Bu yakıtın sızmayacak şekilde gömülmesi veya muhafaza edilmesi yine hem maliyet, hem de kullanılacak insan gücü açısından önemli bir toplam tutuyor. Bütün bu yan harcamalar —politik boyutu da içerdiklerinden olacak— maliyet hesaplarında gözüküyor. Tabii şunu da eklemek gerek ki bütün emniyet harcamalarına karşın şimdiye kadar önemli bir «kaza» olmasını, yani bir patlamaya veya sızma ile 20-30 bin kişinin ölmemesini, uzmanlar «muçize» olarak nitelendiriyorlar.

Bütün bu ek maliyetleri katınca, aynı mik-

tar enerji için nükleer santrale yapılan yatırım şu anda dünyada elde edilen en güç enerjiye oranla (Kuzey Denizi'nde çıkarılan petrol) 10 kat fazla oluyor. Bunun yanında üretim maliyetleri de devamlı yükseliyor. Örneğin Fransa'da 4 yıl önce nükleer enerjinin maliyeti kilowat saat başına 25 kuruşken şimdi 60 kuruş ve yükselen bir çizgiyi izliyor. Unutmamak gerek ki bu maliyetin bir kısmını oluşturan, yakıt için harcamalar. Yakıt olarak kullanılan zenginleştirilmiş uranyum ise petrolden daha güçlü bir tekel tarafından üretiliyor ve satılıyor. Yakıt üzerine konulacak ambargolar veya yüksek fiyatlar üretim maliyetini de sonsuza kadar yükseltebilir. Burada nükleer santrallerin kuruluşundaki teknoloji tekelinden söz etmiyoruz. Bilindiği gibi burada da sadece iki veya üç alternatif var. Yüksek harcamalarla geliştirilen teknolojinin kâr sağlayabilmesi için satışlarda teknoloji rantını da içeren çok yüksek fiyatlar geçerli oluyor.

Ekonomik fayda hesaplarından daha önemlisi normal işleyişte ortaya çıkan tehlikeler; reaktörün çevresindeki doğanın ölmesi, soğutmada kullanılan suyun hiçbir canlıya yaşama imkânı tanınaması ve daha bilmediğimiz, uzun dönemde ortaya çıkacak zararlar. Ayrıca şimdiye kadar «mucize» kabilinden kazanılmış bir kazanın getireceği insan maliyeti. Şimdiye kadar nükleer enerjiye karşı çıkanlar özellikle doğanın ve insan hayatının yüzyüze kaldığı tehlikeler üzerinde durdular ve yeni santrallerin yapılmasına güçlü bir şekilde karşı koydular. ABD'de yeni santral yapılması mahkemelerde görüşülüyor. Almanya'da 200 000 kişilik bir yürüyüşle noktalanmış mücadele sonunda yeni santrallerin yapımı durduruldu. İsveç'de nükleer enerji politikasına son vermek için söz veren bir başbakan iktidara geldi. Fransa'da anti-nükleer örgütler Sosyalist Partinin desteğini sağladı. Türkiye'de ise yöresel olarak başlayan bir hareket ulusal düzeye atlamak aşamasında.

Kanımızca bu hareketlerin ortak yanı kitlelerin kendi hayatlarını açıkça etkileyecek kararların hükümetler ve teknisyenler tarafından kapalı kapılar ardında alınmasına karşı çıkmaları. Ayrıca nükleer enerji santralleri öyle bir seçim ki ileride karar verme sürecini kitlelere daha da yabancılaştıracak. Ülkenin enerjisinin büyük bir kısmının tek bir nükleer

santraldan geldiğini düşünün, bu santral bir kazaya yol açabilecek duruma geldiğinde üretimi durdurma veya devam etme kararını üç beş kişilik bir komite verecek. Veya nükleer santralin emniyeti açısından kaç kişi tarafından korunacağı, yasak bölgenin uzantısı hakkındaki kararları yine bir komite verecek. Yakıt taşınırken veya gömülürken askerî konvoyların çevresindeki alanın boşaltılmasına yine ufak bir grup karar verecek. Bu tür tekel elden alınan kararların ötesinde, yaratılan ortam da demokratik özelemlerle fazla bağdaşmıyor. Teknik ayrıntıları dahi büyük uzmanlaşma gerektiren böyle bir üretim sürecinde, işçilerin yönetime katılmasından vb. söz etmek ise imkânsız.

Nükleer santraller sanayileşmiş toplumun doğal gelişme çizgisinin uç noktası: Giderek toplumsallaşmış, daha fazla insanı daha derinden etkileyen bir üretim sürecinin giderek daha ufak bir grup tarafından yönetilmesi. Bu yüzden de bu toplum yapısına dinamiğini veren uluslararası şirketlerin üzerinde en çok durdukları enerji kaynağı. Nükleer enerji santrallerini geliştiren şirketler veya ülkeler araştırma harcamalarını değerlendirme amacıyla büyük bir kampanya sürdürmekte, ve tekel kârları ile maliyetlerini kapatma çabasında'lar. Buna karşılık bilinen teknolojiler (su ve ısı santralleri) modası geçmiş olarak niteleniyor. Oysa, örneğin Türkiye'de, gerek şu anda üçte biri kullanılan su gücünden, gerek fiyatı görece düşük olan linyitten faydalanılarak enerji üretim kapasitesini artırmak mümkün. Bu alternatiflerin hem «bağımlılık», hem de maliyet açısından nükleer enerjiye göre daha elverişli oldukları su götürmez. Hatta nükleer enerjiye ayrılacak kaynakların komşu ülkelerde üretilmiş enerji ithalinde harcanması dahi düşünülebilir. Bu alternatifin hem sabit yatırımı, hem de hammaddesi için az sayıda sermaye grubuna bağımlılık getiren nükleer enerjiye göre daha bağımlı bir durum yaratacağını sanmıyoruz. Muhtemelen uzun dönem maliyeti de nükleer santrallara oranla daha elverişlidir.

Dünyadaki hiyerarşik düzenin devamı teknolojisi az ellerde toplanan üretim süreçlerini tüm dünya pazarına benimsetmekten geçiyor. Ancak o zaman birikim-yeni teknoloji-tekel kârları-yeniden birikim silsilesi sürdürülebilir. Buna karşılık bilinen teknolojilerle

Birikim 45/84

gerçekleştirilen yatırımlar tekelci kârlara yer vermiyor. Bu arada küçük yatırım ve yerel yönetim gerektiren güneş enerjisi de araştırma harcamalarından yoksun kalıyor. Hâlen tekelleştirilebilecek bir teknoloji gelişmediğinden, özellikle de, kısıtlanılamayacak (kapitalist değer mekanizmasının dışında) bir kaynak kullanılarak enerji üretilebileceği için güneş enerjisi santralleri kurulmuyor. Oysa, şimdiki teknoloji ile dahi —bir tahmine göre— Sahra'nın üçte biri güneş bataryalarıyla kaplansa, dünya tüketiminin 6 katı enerji üretmek mümkün olabilir.

Dünya işbölümünde aynı noktada kalmayıp, hiyerarşiyi bozmaya niyetlenen bir ülke gelişmiş toplumların deneyip karşı çıkmaya başladıkları bir teknoloji uygularsa, sadece bağımlılığını artırmış ve hiyerarşideki yerini pekiştirmiş olur. Buna karşılık yeni bir aşamanın teknolojisini kullanabilirse; örneğin hem ekonomik, hem toplumsal boyutlarıyla tercih edilişi açık olan güneş enerjisine yönelebilseler istekleri doğrultusunda önemli bir adım atmış olur. Nükleer santrallara harcanacak para Türkiye çerçevesinde bir güneş enerjisi politikasına yöneltile dolaysız avantajlarından öteye belki yeni bir teknoloji geliştirilmesinde de işlev görebilir.

Unutmamak gerek ki bütün toplumlarda uzmanlaşma (teknik veya toplumsal) kemikleşmeyi de yanısıra getirir. Örneğin İngiltere ilk sanayi devrimi teknolojilerinde uzmanlaşmış, bunun sonucunda 1890'larda Almanya ve Amerika'nın gerisine düşmüştür. Japonya'nın 1945 sonrası büyük avantajı savaşta yıkılan endüstrisini koruma gereği olmadan yeni teknolojilere ve sektörlerle yönelebilmeydi. 1960'ların başında ve hâlâ, Çin'in en büyük kozunun öbür aşamaları atlayarak doğrudan elektronik çağa girebilmesi olacağı söyleniyordu. Bu evrimsel potansiyel kuralına göre belirli bir teknolojik veya kurumsal örgütlenmede uzmanlaşma, bir sonraki aşamaya geçişi güçleştiren bir etmendir. Bir aşamayı atlamak ise bunu başarabilen ülkeye (kuruma) ileride avantaj sağlayacak, rekabette elverişli duruma getirecek bir etmendir. Türkiye'nin coğrafi konumu açısından güneş enerjisine yönelebilirliği ortada, dünya ekonomisi içindeki konumu açısından ise tekeller tarafından nükleer enerji üretimine teşvik edileceği, hattâ zorlanacağı beklenebilir. Eğer bir

politik iktidar bu hiyerarşiyi kırmak isteğiyle ortaya çıkıyorsa, ekonominin önemli belirleyicisi olan enerji üretiminde nükleer santrallara karşı tutum alması zorunlu olur.

Yineleyelim ki tarihi teknolojiye indirgemeyenler için üzerinde durulması gereken nokta, nükleer santral gibi kapsamlı bir yeniliğin toplumsal ilişkilerin gelişmesi üzerindeki etkisi olmalıdır. Her toplum yapısı kendi düzeyine en uygun teknolojileri geliştirir ve kullanır. Her teknoloji de içinden çıktığı düzeyin üretim sürecindeki yansımasıdır. Bu yüzden teknolojiler üretim sürecinde ve emek örgütlenmesinde sistemin geniş mantığı yönündeki seçimleri somutlaştırır. Politik iktidarsızlaşmayı işçinin yönetime iktidarsızlaşması izler. İdeolojik aygıtların tek-yönlü (katılsız) işlemesi iş yerindeki denetim hiyerarşisini tekrarlar. Bu yüzden de, politik ve ideolojik denetim mekanizmalarının eskisi gibi sürmesini sağlayan örgütlenmeler devam ediyorsa, düzen değil iktidar değişmiş olur. Sistemi eleştirebilmek, insanların daha iyi yaşayacağı düzenler kurmak için, şimdiden, istenilen düzene uygun politik-ideolojik-ekonomik mekanizmaları, örgütlenme biçimlerini saptamak, bunları oluşturmak için gerekli çalışmalar yapmak gerekir.

Bu çalışmalar istenen düzene uygun teknoloji ve iş örgütlenmesi seçimlerini yapmayı, en azından eski düzeni pekiştirici olanlara karşı çıkmayı öngörmelidirler. Dışardan verilen seçenekler arasında seçim yapmak politik bilinçle bağdaşmayan bir teslimiyetçilik. Nükleer santraller konusunda solun alacağı tutum bu açıdan önemli. Gerçekçi bir «geçiş dönemi» kavramı istenilen gelişmelerin bugünkü sistem içinde nasıl aranacağını göstermeli. Eğer bir yandan her gelişmenin ileride olacağını, bir yandan da teknolojinin ve toplumsal ilişkilere etkisinin değiştirilemeyeceğini düşünüyorsak kolaycılığın uç noktasını seçmiş oluruz. Gerçekçilik politik boyutu unutturulmuş seçenekler arasında hapsolmek değil istenilen hayat biçimine uygun seçenekleri geliştirmek anlamına gelirse istenilir bir nitelik olur.

¹ Aşağıdaki bilgilerin tümü, A. Gorz'un *Nouvelle Observateur* dergisinde yayınladığı makalelerden derlenmiştir.

Birikim 45/85